

ГЛИБИННО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕТНІЧНОГО МЕНТАЛІТЕТУ В ФОРМАТІ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Юлія МЕДИНСЬКА

Copyright © 2007

Сутнісний зміст. Експеримент, описаний у даній статті, організовано та проведено з метою перевірки авторської гіпотези щодо глибинно-психологічної детермінації ментальності етносу, висвітленої в інших публікаціях (“Чотири виміри міфу” [8], “Колективне несвідоме як глибинна детермінанта етнічного менталітету” [9]). Етапи експерименту: а) застосування у процесі ампліфікації етнічно-специфічних (автентичних даному етносу) та етнічно-неспецифічних (іноетнічних) міфологем; б) подальша фіксація когнітивно-емоційних комплексів-реакцій при груповому опрацюванні названих тем. У результаті верифіковано тенденцію до акцептування автентичної та відкидання чужорідної символіки. Відтак зроблено висновок про зосередження в етнічній міфології специфічних для даної спільноти проблем та інтерпретовано останні щодо українського етносу.

Постановка суспільної проблеми. Методи експериментально-психологічних досліджень становлять широку базу інструментарію практичних психологів – шкільних, клінічних, у сфері психологічної роботи з персоналом на підприємствах. Важче організувати та провести психологічний експеримент у сфері етнопсихології, психології великих мас. Власне такому типу досліджень і присвячена дана стаття, котра висвітлює принципи організації експериментального дослідження глибинно-психологічних особливостей українського менталітету, а також містить опис результатів та авторську інтерпретацію отриманих емпіричних даних.

Мета статті – висвітлити принципи організації та результати проведення експериментального дослідження глибинно-психологічних

особливостей етнічного менталітету, інтерпретувати результати з урахуванням наукових даних щодо особливостей українського менталітету.

Авторська концепція. Погодження із висновками щодо універсальності міфологічних ідей, переконливо проілюстрованими фактичним матеріалом у роботах К.Г. Юнга, О. Ранка, М. Еліаде, М.-Л. фон Франц, Х. Дікманна [1; 4; 12; 13; 17; 19], не перешкоджає нам констатувати і той факт, що тотожність архетипічних комплексів є все ж таки відносною. Вони ідентичні за структурою та сутнісним змістом основних елементів, але при відтворенні тією чи іншою людською спільнотою характеризуються конкретним етнічно-специфічним аранжуванням, етнічно-автентичною розстановкою акцентів важливості, градації та змістовного наповнення оцінкових шкал “добра” і “зла”, про що йшлося у нашій статті “Чотири виміри міфу” [9]. Під час подальшого теоретичного пошуку нами було розроблено та доведено гіпотезу, згідно з якою етнічний менталітет можна розглядати як форму маніфестації глибинних рівнів психіки, а колективне несвідоме диференціювати на окремі рівні за ознакою етнічної специфічності / неспецифічності (універсальності) [8].

Задля емпіричної верифікації результатів проведено експеримент – організовано роботу тренінгово-терапевтичних груп, в якій використовувався метод ампліфікації (доповнення) групових тем етнічно-специфічними (слов’янськими) та етнічно-неспецифічними (австралійськими, єгипетськими та китайськими) міфологемами. *Метою експерименту* було вивчення емоційно-когнітивних комплексів-реакцій

учасників на запропоновані для опрацювання міфологеми різного походження.

У трьох параграфах даної статті коротко висвітлено засади організації та дослідницькі можливості тренінгово-терапевтичної роботи із особами старшого віку. Подано емпіричні дані, зібрані у процесі експерименту, а також запропоновано авторську інтерпретацію останніх.

Ключові слова: *тренінгово-терапевтична група, життєвий цикл, робочий альянс, міфологема, контент-аналіз, когнітивно-емоційні комплекси-реакції акцептації, когнітивно-емоційні комплекси-реакції відкидання, материнський комплекс, бінарний архетип “Мати-Дитина”.*

1. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПАРАМЕТРИ ЕКСПЕРИМЕНТУ

Основними параметрами проведеного психологічного експерименту є наступні умови: а) склад учасників; б) методи збору та аналізу інформації; в) використаний стимульний матеріал для дослідження когнітивно-емоційних комплексів-реакцій учасників. Зупинимось на кожному з них.

1.1. Відбір учасників експерименту

Для вивчення особливостей етнічного менталітету вибрана така категорія носіїв менталітету, як особи старшого віку. Це рішення є не випадковим та логічно обґрунтованим у зв'язку з певними положеннями аналітичної психології, описаними К.Г. Юнгом у працях “Цілі психотерапії” [18], “Життєвий рубіж” [21], “Про психологію несвідомого” [22], котрі є принципово важливими для даної роботи і тому детально процитовані нижче:

“Основні психічні даності сильно змінюються протягом життя, настільки, що можна вести мову про психологію першої і другої половини життя. Як правило, життя молодшої людини проходить під знаком загальної експансії, з досягненням зримих цілей, і його невроз базується, головним чином, на нерішучості або відступом перед труднощами. Натомість життя старіючої людини знаходиться під знаком закріплення досягнутого, його невроз базується на неадекватному збереженні юнацької установки. Як молодий невротик боїться життя, так старий відступає перед смертю. Те, що було для молодого нормальною метою, стає для старого невротичною перешкодою” [18, с. 252].

“Для молодшої людини... надзвичайно важливо сформувати своє свідоме Я активним і діяльним, тобто виховати волю... Але все цілком інакше для людини у другій

половині життя. Їй більше не потрібно виховувати волю – швидше, щоб зрозуміти смисл свого індивідуального життя, потрібен досвід власної сутності. Соціальна корисність вже не така бажана, як раніше. Людина сприймає свою соціально непотрібну творчу діяльність і як роботу над собою, і як особисте благо” [18, с. 263].

“Ми вступаємо у другу половину життя вкрай не підготовленими; і навіть гірше – ми робимо це, перебуваючи під впливом наших попередніх істин та ідеалів. Ми не можемо прожити вечір життя за тією ж схемою, що й ранок” [21, с. 214].

Власне тому природно буде розраховувати на більшу ймовірність появи архетипічних змістів під час роботи із старшими людьми, аніж з молодими, що, з огляду на мету дослідження, має важливе значення. Якщо час зрілості у життєвому циклі людини є поворотною точкою й закономірно відсуває на другий план питання стосунку із зовнішнім світом на користь пізнання власної душі, то доцільно буде зосередити увагу та докласти зусилля у спілкуванні із особами “післяполудневого”, за К.Г. Юнгом, віку.

1.2. Метод збору та аналізу інформації

Як зазначено вище, експериментальною лабораторією у нашому дослідженні стали тренінгово-терапевтичні групи. Переваги такого методу полягають у значній економії часу порівняно з більш глибоким, але довготривалим методом індивідуальної психотерапевтичної роботи. Натомість збір інформації через анкетування, тестування чи одноразову індивідуальну бесіду відкинуті нами з двох причин:

а) *практичної* – когнітивно-емоційні комплекси-реакції, зміст котрих розглядався нами як маркер акцептації / відкидання архетипічних змістів, можуть виникнути найбільш повно та неформально тільки за умов встановлення тривалого й довірливого стосунку між дослідником та учасниками експерименту. Мовиться про створення робочого альянсу та підтримку терапевтичної регресії в учасників, що можна реалізувати лише в ситуації психотерапевтичної взаємодії;

б) *етичної*, – на нашу думку, учасники будь-якого експерименту у сфері психологічних наук не повинні бути простим інструментом отримання інформації, ані об'єктом дослідження. Задіяні у дослідницьку роботу як її суб'єкти, учасники груп отримують змогу особисто зростати, використовуючи її завдяки власній готовності до змін.

Таблиця 1

Класифікатор контент-аналізу

Код реакції	Тип реакції акцептації	Код реакції	Тип реакції відкидання
A1	Позитивна оцінка групою міфологеми (позитивний аналіз) на фоні помірно вираженої позитивної емоційної реакції	HA1	Негативна оцінка групою міфологеми (критичний аналіз) на фоні помірно вираженої негативної емоційної реакції
A2	Продуктивне фантазування, розвивання запропонованої теми (почасти після паузи різної тривалості)	HA2	Мовчазна пауза, неможливість розвинути тему навіть при підтримці з боку ведучого
A3	Знаходження учасниками паралелей у власному життєвому досвіді до міфологічних мотивів	HA3	Нерозуміння, перепитування (не менше 3-х уточнювальних запитань) та неможливість когнітивної інтеграції запропонованого образу
A4	Виражена позитивна емоційна реакція (загальне піднесення, активізація обговорення, інсайт)	HA4	Різде емоційне неприйняття (протест, обурення)
		HA5	Знецінення через висміювання
		HA6	Пасивне неприйняття – група ніяк не реагує на запроповану тему, розвиває свою тематику

Для дослідження реакцій тренінгово-терапевтичної групи на символіку різних за походженням міфологем нами послідовно використані методи експерименту та подальшого контент-аналізу отриманих даних. Для проведення контент-аналізу генерованого групою психічного матеріалу за згодою учасників під час заняття та після нього заповнювалися протоколи зустрічей, де особлива увага приділялася фіксації використаних міфологем та реакцій групи на них. Нами проаналізовано 120 таких протоколів. Основними смисловими одиницями контент-аналізу стали зафіксовані емоційно-когнітивні комплекси-реакції. Згідно з робочою гіпотезою відслідковувались два узагальнені типи реакцій групи – акцептація та відкидання (неможливість акцептації). Розшифрування змісту кожного типу реакції подано нижче (*табл. 1*).

1.3. Стимульний матеріал, використаний для дослідження когнітивно-емоційних комплексів-реакцій учасників

Використання етнічно-специфічних та неспецифічних міфологем для ампліфікації (доповнення генерованого групою матеріалу) проводилося нами відповідно до розроблених матриць архетипічних змістів жіночих міфологем слов'янської, єгипетської, китайської та австралійської міфологій. Зауважимо, що в резуль-

таті аналізу названих міфологічних систем нами виділено неоднакову кількість міфологем на рівні кожної з них. Тому для кількісного аналізу та порівняння було відібрано по п'ять основних асоціативних комплексів за ознакою нетотожності слов'янським автентичним мотивам та відсутності дублювання, що подані у *табл. 2*.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТУ

Наступні таблиці відображають результати контент-аналізу даних стосовно способів реагування груп на використані для ампліфікації різні за походженням міфологеми відповідно до розробленого класифікатора типів емоційно-когнітивних комплексів-реакцій (*табл. 3 і 4*). Зауважимо, що задля отримання порівняльних даних відносні показники числа реакцій акцептації та відкидання розраховувалися нами окремо всередині кожної множини (етнічно-специфічних та етнічно-неспецифічних) міфологем.

Як видно з наведених таблиць, 80 % усіх міфологем слов'янського походження були акцептовані групою та продуктивно використані у тренінгово-терапевтичній роботі. Працюючи із слов'янськими міфологемами, учасники виявилися достатньо креативними, оскільки максимальна кількість реакцій (24,3%) припадає на реакції типу A2 – “Продуктивне фантазування, розвивання запропонованої теми”. Друге та третє місця за частотою виникнення займають

Таблиця 2

Основні міфологеми, використані для експериментальної ампліфікації

Умовний код	Зміст міфологеми
<i>Основні слов'янські міфологеми</i>	
1 СЛ	Жінка – стихія води – життя
2 СЛ	Жінка – стихія землі – матеріальне – традиція
3 СЛ	Жінка – доля – неминучість – неможливість сепарації (трансформація, переродження тільки у супроводі матері)
4 СЛ	Жінка – початок та кінець життя – смерть і народження
5 СЛ	М'яко виражена амбівалентність жіночого образу (протилежність “добра-недобра”, переплетення позитивних та негативних функцій міфологічних персонажів)
<i>Основні єгипетські міфологеми</i>	
1 ЄГ	Жінка – вогонь – лев – агресія
2 ЄГ	Жінка на троні держави (жіноча символіка функцій Его-комплексу)
3 ЄГ	Жінка – небо – стихія повітря
4 ЄГ	Жінка – ситуація вибору – екзистенційна самотність
5 ЄГ	Чітко артикульована амбівалентність жіночого образу (смертоносна, підступна і життєдайна, милосердна)
<i>Основні китайські міфологеми</i>	
1 КИ	Жінка – деміург
2 КИ	Жінка – перша людина
3 КИ	П'ять стихій – елементів гармонії
4 КИ	Жінка – блискавка
5 КИ	Можливість та легкість гендерних трансформацій – андрогінні образи
<i>Основні австралійські міфологеми</i>	
1 АВ	Відсутність прив'язаності до території
2 АВ	Жінка – активність
3 АВ	Активна сепарація (вигнання)
4 АВ	Жінка – мінливість, інновація
5 АВ	Жінка – герой (мотив “плавання нічним морем у жіночому варіанті”)

відповідно реакції типу А1 (“Позитивна оцінка групою на фоні помірно вираженої позитивної емоційної реакції”) та А3 (“Знаходження паралелей у власному життєвому досвіді”). Порівняно рідше зустрічались активні емоційні реакції типу А4 (“Виражена позитивна емоційна реакція”).

Що ж до змісту міфологем, то найцікавішою та найбільш акцептованою групою виявилась ідея м'яко вираженої амбівалентності фемінних образів. Співвідношення кількості реакцій акцептації та відкидання для цієї міфологеми є максимальним – 7,9, у той час, як для інших образів-ідей воно становить від 2,8 (СЛ 1) до 5,3 (СЛ 4). На нашу думку, таке співвідношення в контексті даного дослідження можна назвати “коефіцієнтом акцептації”. Чим ближче його значення до одиниці, тим більш амбівалентною, неоднозначною є тенденція реагування на ту чи іншу міфологему, та навпаки – зростання введеного коефіцієнта або

його наближення до 0, означає більш однозначну реакцію групи (відповідно акцептації чи відкидання).

Стосовно вираженої тенденції до акцептації символіки міфологеми “М'яко вираженої амбівалентності фемінних образів”, то зауважимо, що “обминати гострі кути” групам удавалося на шляху ідеалізації жіночих міфологем. Більш-менш чітко визначення негативних рис відразу супроводжувалося переліком плюсів, що у сприйнятті груп нівелювали негативні твердження. Власне ця міфологема, порівняно з будь-якої іншою, викликала найбільше ситуацій жвавого обговорення, загального піднесення (тип А4 – 5,4% реакцій). Досить продуктивним у плані фантазій виявилися для груп і мотиви “неминучості, долі” (СЛ 3) через формат жіночих образів, а також міфологічний ряд, побудований на символіці землі (СЛ 2) – вони викликали в основному реакції типу А2 (відповідно 5,9% та 5,4%). Міфологема

Таблиця 3

Частота виникнення когнітивно-емоційних комплексів-реакцій типу акцептації

Типи реакцій акцептації за класифікатором	Всього	A1	A2	A3	A4
СЛОВ'ЯНСЬКІ МІФОЛОГЕМИ					
Всього реакцій акцептації - % від загальної кількості реакцій	80,0%	21,1%	24,3%	19,5%	15,1%
Жінка – стихія води – життя	15,1%	3,8%	4,9%	3,2%	3,2%
Жінка – стихія землі – матеріальне – традиція	16,2%	4,3%	5,4%	4,3%	2,2%
Жінка – ... неможливість сепарації	14,6%	3,8%	5,9%	2,2%	2,7%
Жінка – ... смерть і народження	16,8%	6,5%	5,4%	3,2%	1,6%
М'яко виражена амбівалентність ...	17,3%	2,7%	2,7%	6,5%	5,4%
ЕГИПЕТСЬКІ МІФОЛОГЕМИ					
Всього реакцій акцептації - % від загальної кількості реакцій	12,0%	4,4%	3,3%	3,8%	0,5%
Жінка – вогонь – лев – агресія	2,2%	1,1%	0,5%	0,5%	0,0%
Жіноча символіка функцій Его-комплексу	3,3%	1,6%	0,5%	1,1%	0,0%
Жінка – небо – стихія повітря	2,7%	1,1%	1,1%	0,0%	0,5%
Жінка – ... екзистенційна самотність	1,6%	0,5%	0,5%	0,5%	0,0%
Чітко артикульована амбівалентність ...	2,2%	0,0%	0,5%	1,6%	0,0%
КИТАЙСЬКІ МІФОЛОГЕМИ					
Всього реакцій акцептації - % від загальної кількості реакцій	10,3%	6,5%	3,3%	0,0%	0,5%
Жінка – деміург	3,3%	2,2%	1,1%	0,0%	0,0%
Жінка - перша людина	2,2%	1,6%	0,0%	0,0%	0,5%
П'ять стихій – елементів гармонії	2,2%	1,1%	1,1%	0,0%	0,0%
Жінка – блискавка	1,6%	0,5%	1,1%	0,0%	0,0%
Андрогінні образи	1,1%	1,1%	0,0%	0,0%	0,0%
АВСТРАЛІЙСЬКІ МІФОЛОГЕМИ					
Всього реакцій акцептації - % від загальної кількості реакцій	7,6%	3,3%	2,7%	1,6%	0,0%
Відсутність прив'язаності до території	0,5%	0,5%	0,0%	0,0%	0,0%
Жінка – активність	1,6%	0,5%	0,5%	0,5%	0,0%
Активна сепарація (вигнання)	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Жінка – мінливість, інновація	2,2%	1,1%	0,5%	0,5%	0,0%
Жінка – герой	3,3%	1,1%	1,6%	0,5%	0,0%

початку та кінця, смерті та народження як персоніфікації жіночих функцій викликали більш спокійне, хоча й досить активне обговорення (6,5% реакцій типу A1 та 5,4% типу A). Цікаво, що жодна міфологема не була знецінена учасниками груп через висміювання, а також не була різко розкритикована (НА4 та НА 5 для цього мотиву становлять по 0%). Навіть якщо учасники часом жартували з приводу тих чи інших аспектів використаних ведучим етнічно-специфічних для слов'янського етнотипу метафор, жоден із образів не був оцінений як “примітивний”, “нерозумний”, “абсурдний”, “варварський” тощо.

Особливу увагу привертає нульове значення коефіцієнта акцептації для міфологеми типу АВ 3 (“Активна сепарація, вигнання”), що вказує на повну відсутність реакцій акцептації з боку групи, неможливість прийняття образів

ініційованого розриву стосунків з матір'ю. Про мінімальну здатність до конструктивного емоційно-когнітивного опрацювання цих реакцій свідчать і значення обчисленого показника для міфологем АВ 1 (“Відсутність прив'язаності до території” – 0,1) та КИ 5 (“Можливість та легкість гендерних трансформацій” – 0,2). Максимальні значення “коефіцієнта акцептації” знаходимо серед обчисленого за реакціями на єгипетські міфологеми: 0,9 (“Жінка на троні держави”) та 0,7 (“Жінка-небо-стихія повітря”). Зауважимо, що перші були доступні для акцептації в основному через ототожнення “держави” з господарськими, в основному аграрними функціями, що загалом відповідало високим показникам прийняття близької слов'янської міфологеми (СЛ 2). Під час обговорення “держава” дуже часто перетворювалася на “хату”, “домашнє господарство”, “своє

Таблиця 4

Частота виникнення когнітивно-емоційних комплексів-реакцій типу відкидання

Типи реакцій відкидання за класифікатором	Всього	НА1	НА2	НА3	НА4	НА5	НА6
СЛОВ'ЯНСЬКІ МІФОЛОГЕМИ							
Всього реакцій відкидання - % від загальної кількості реакцій	20,0%	8,1%	7,0%	2,2%	0,0%	0,0%	2,7%
Жінка – стихія води – життя	5,4%	2,7%	2,2%	0,0%	0,0%	0,0%	0,5%
Жінка – ...традиція	4,9%	2,2%	2,2%	0,0%	0,0%	0,0%	0,5%
Жінка – ... неможливість сепарації	4,3%	1,6%	1,6%	1,1%	0,0%	0,0%	0,0%
Жінка – ...смерть і народження	3,2%	0,0%	1,1%	1,1%	0,0%	0,0%	1,1%
М'яко виражена амбівалентність ...	2,2%	1,6%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,5%
ЕГИПЕТСЬКІ МІФОЛОГЕМИ							
Всього реакцій відкидання - % від загальної кількості реакцій	24,5%	7,1%	7,1%	4,3%	2,7%	2,2%	1,1%
Жінка – вогонь – лев – агресія	4,9%	1,6%	0,5%	1,6%	0,0%	1,1%	0,0%
Жіноча символіка ...Его-комплексу	3,8%	1,1%	0,5%	1,6%	0,0%	0,0%	0,5%
Жінка – небо – стихія повітря	3,8%	1,1%	1,6%	0,0%	0,5%	0,0%	0,5%
Жінка – ...екзистенційна самотність	6,0%	2,2%	2,7%	1,1%	0,0%	0,0%	0,0%
Чітко артикульована амбівалентність ...	6,0%	1,1%	1,6%	0,0%	2,2%	1,1%	0,0%
КИТАЙСЬКІ МІФОЛОГЕМИ							
Всього реакцій відкидання - % від загальної кількості реакцій	22,8%	7,6%	6,5%	4,9%	2,2%	1,1%	0,5%
Жінка – деміург	5,4%	2,7%	1,6%	0,0%	1,1%	0,0%	0,0%
Жінка - перша людина	3,8%	1,1%	2,2%	0,0%	0,0%	0,0%	0,5%
П'ять стихій – елементів гармонії	4,3%	0,5%	0,5%	3,3%	0,0%	0,0%	0,0%
Жінка – блискавка	2,7%	0,5%	1,6%	0,5%	0,0%	0,0%	0,0%
Андрогінні образи	6,5%	2,7%	0,5%	1,1%	1,1%	1,1%	0,0%
АВСТРАЛІЙСЬКІ МІФОЛОГЕМИ							
Всього реакцій відкидання - % від загальної кількості реакцій	22,8%	7,1%	5,4%	2,2%	4,9%	0,5%	2,7%
Відсутність прив'язаності до території	5,4%	2,7%	1,1%	0,0%	1,6%	0,0%	0,0%
Жінка – активність	3,3%	0,5%	1,1%	0,5%	0,0%	0,0%	1,1%
Активна сепарація (вигнання)	5,4%	0,5%	0,0%	0,0%	3,3%	0,0%	1,6%
Жінка – мінливість, інновація	3,8%	1,6%	0,5%	1,1%	0,0%	0,5%	0,0%
Жінка – герой	4,9%	1,6%	2,7%	0,5%	0,0%	0,0%	0,0%

поле”, “свій наділ” тощо. Що ж до асоціативного ряду, побудованого навколо “повітряних”, “небесних” функцій жінки, то групова дискусія переважно також виходила на “земну” символіку: “небо над рідним домом”, “небо і земля – замкнений простір - безпека”, “синє небо – жовті лани – прапор України”, “небо – купол, ковдра, що охороняє землю”, “небо снігом і дощем падає на землю”, “на горизонті небо переходить у землю” тощо.

Серед єгипетських міфологем найбільше реакцій відкидання викликала ідея ситуації вибору та екзистенційної самотності, котра розкривається перед людиною за таких умов (НА 2 = 2,7%, НА 1 = 2,2%). Ймовірно, що більш валідним в аспекті етнічно-специфічних реакцій цей показник є стосовно першої частини міфологем – неприємних асоціацій, котрі

виникають у зв'язку з потребою займати чітку позицію, відкрито приєднуватися до когось і тим самим псувати стосунки з іншим. Що стосується питань кінцевого усвідомлення самотності людини, то при інтерпретації результатів доречно враховувати специфіку даної теми. На нашу думку, вона належить до тих, опрацювання котрих потребує особливої групової зрілості, стабільності, досвіду тривалої взаємної підтримки серед учасників. Крім того, для учасників дослідження обговорення екзистенційної тематики ускладнюється у зв'язку з актуальністю та неможливістю розв'язання власне цих питань на даному етапі життя. Порівняно з іншими єгипетськими міфологемами гостре неприйняття у групі викликали й чітко озвучені ідеї амбівалентності фемінних метафор (НА 4 = 2,2%).

Ідеї нечітких, мало диференційованих меж

між фемінними й маскулініними образами, гендерні перверзії (з точки зору слов'янина), вибрані нами для експерименту серед метафор китайської міфології, не були акцептовані групами (загальна сума всіх НА = 6,5%). А жінка-творець світу (КИ 1) чи перша людина (КИ 2) інтерпретується подібно до того, як групи працювали з єгипетською “жінкою-главою держави”, – через асоціювання її функцій в основному з господарсько-землеробськими, а також, звичайно, репродуктивними. Образ жінки-героя (АВ 5) завжди був доброю підставою для ідеалізації, стимулював групу та провокував багаті фантазії на тему героїчного минулого України та особливої ролі жінок – “тихих героїнь”, “жертвоних”, “готових до смерті за своїх дітей”, “ладних покинути рідну землю, щоб врятувати сім'ю”, а також виводив на сцену образи “дітей-зрадників, котрих, проте, мати продовжувала любити всім серцем”.

Отже, загальні результати експерименту свідчать про неоднакову реакцію групи на застосування для ампліфікації іноетнічних та автентичних міфологем: виявлено тенденцію до прийняття етноавтентичної та до неприйняття іноетнічної символіки.

3. ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ОТРИМАНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Вищеописані результати контент-аналізу практично залишаються на рівні констатації фактів, тому для переходу до якісного розуміння досліджуваного явища потребують додаткової інтерпретації. Остання не може проводитися без співвіднесення нового емпіричного матеріалу з наявними уже спостереженнями та висновками на дану тему. Як свідчить аналіз джерел [2; 3; 5–7; 10; 11; 14; 16; 23; 24], дослідники українського менталітету одностайні у визначенні наступних рис: 1) прив'язаність українця до землі; 2) ідеалізація жінки; 3) пасивність, інертність, недорозвиток вольових рис порівняно з підвищеною чутливістю та емоційною лабільністю; 4) широке проникнення фемінних елементів (структур та образів) у різні світоглядні сфери (наукову, релігійну, міфологічну, побутову).

Загалом ми погоджуємось із цими характеристиками. Названі риси корелюють із виявленими нами у процесі проведення експерименту реакціями акцептації м'яко вираженої амбівалентності жіночих міфологем, аранжуванням ідей “неминучості”, “долі” власне через жіночі

символи, а також стабілізацією групового відчуття безпеки, котре спостерігалось при роботі з асоціативними рядами, побудованими навколо образів “землі”, “хати”, “жінки”. На нашу думку, сукупність описаних характерологічних особливостей та ознак українського менталітету може розглядатися через призму неопрацьованого материнського комплексу. Йдеться про недостатню інтеграцію образу жіночо-материнського об'єкта через його ідеалізацію та встановлення з ним неадекватних меж, тобто про інфантильну установку незавершеної сепарації. Природна динаміка, котра мала би приводити до сепарації (ідеалізація – знецінення – конструювання реального образу) зупиняється на першому етапі. У результаті материнський об'єкт може сприйматися дwoяко:

а) як настільки недосяжно прекрасний, що з ним неможливо встановити реальні межі, немає шансу відірватися від нього, бо ніхто і ніколи не зможе компенсувати втрачене;

б) як “м'яко амбівалентний”, сформований без проходження фази знецінення, тому абстрактний, позбавлений емоційного заряду, “нереальний”, від котрого важко сепаруватись, оскільки невідомо, яким він є насправді.

Незавершена сепарація проявляється також і як реалізація неадаптивної у реальному житті регресивної дитячої установки – “пасивність, інертність, недорозвиток вольових рис порівняно з підвищеною чутливістю та емоційною лабільністю”, як ми узагальнили вище. Натомість індивідуалізм українця стає зрозумілим як прояв гіперкомпенсаторної стратегії. Всіляка несвобода вражає та відштовхує, оскільки зачіпає серйозну внутрішню проблему, нагадує про неї. Несвобода зовнішня відриває та відволікає від несвободи внутрішньої – символічного безпечного перебування в материнському лоні. Проблеми сепарації розв'язуються фіктивно, симптоматично – як підкреслений індивідуалізм, неспроможність до підкорення, ірраціональний, некерований, неконструктивний протест.

Можна припускати, що власне невідсепарованість справляє враження інтроверсії, насправді ж має місце фіксація на неопрацьованому материнському комплексі. Не даремно І. Каганець характеризує українську націю (тобто активного суб'єкта суспільно-політичного життя, котрий подолав силу тяжіння внутрішньої споглядальної стагнації) як соціотип “логіко-сенсорного екстраверта” на противагу етносу – “етико-інтуїтивному інтроверту”. Опрацювання мате-

ринського комплексу може активізувати життєві сили етносу, спрямувати їх назовні. Українська історія має приклад такої сепарації – “звільнення” від усіякого жіночого начала запорізьких козаків... в лоні Матері-Січі... Обмежений формат даної статті не залишають місця для історичних розвідок, але, принаймні, втішає сам факт такого розв’язання сепараційної проблематики.

Відтак аналіз якості та динаміки когнітивно-емоційних комплексів-реакцій учасників тренінгово-терапевтичних груп дає змогу зробити припущення про наявність у носіїв українського етнічного менталітету проблеми незавершеної сепарації від ідеалізованого або нереально-нейтрального материнського образу. Окреслена таким чином психологічна констеляція, котра є активною діючою силою, що структурує історичний досвід у межах етнічної спільноти та індивідуальний досвід носія етнічного менталітету (архетип), на нашу думку, може стати одним із ключів, який описує достатньо великий комплекс рис українського менталітету, виявлених та описаних багатьма дослідниками.

Отже, одним із визначальних глибинно-психологічних факторів українського етнічного менталітету є пара архетипічних моделей – бінарний архетип “Матері і Дитини”, розвиток котрого перебуває у стагнації. Тому він частіше диференціюється на підпорядковані форми – архетипи “Вічного сина” (“Вічної дитини”) та “Великої Матері”, і значно рідше – на будь-які інші архетипічні моделі, у структурі котрих не фігурує симбіотичний зв’язок з об’єктом.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Концептуально-методологічний інструментарій аналітичної психології дає змогу задіяти у поле глибинно-психологічних досліджень проблеми етнічного менталітету та його психічних коренів. Теоретичне пізнання і розробка відповідних гіпотез, верифікованих в експерименті, становлять основу для наукового обґрунтування комплексних освітніх, психотерапевтичних, психокорекційних та психологічно-тренінгових програм. На наше переконання, згадані програми повинні розроблятися із урахуванням потреби глибокого опрацювання сепараційної проблематики носіями українського менталітету.

ОСНОВНІ ТЕРМІНИ

Ампліфікація – метод психотерапевтичної взаємодії,

котрий полягає у максимально можливому розширенні асоціативного поля навколо генерованого групою (чи клієнтом) психічного матеріалу (образу, ідеї); рух до розуміння через доповнення.

Міфологема – образ (персонаж) чи мотив (стосунок, ситуація, історія), задіяний до міфологічної світоглядної системи як одиниця міфологічного дискурсу.

1. Дикманн Х. Юнгианский анализ волшебных сказок. – СПб.: Гуманитарное агентство, Академический проект. – 2000. – 253 с.

2. Донченко О., Романенко Ю. Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення): Монографія. – К.: Либідь, 2001. – 334 с.

3. Життя етносу: соціокультурні нариси. Навч. посібник / Б. Попов, В. Ігнатів, М. Степаненко та ін. – К.: Либідь, 1997. – 240 с.

4. Еліаде М. Куліано І. Словарь религий, обрядов и верований. – М.: Рудомино, СПб.: Университ. книга, 1997. – 414 с.

5. Каганець І. Структура національного характеру // ПЕРЕХІД-IV. – 1999. – №2. – С. 101.

6. Канигін Ю.М., Ткачук З.Ю. Українська мрія. – К.: Лексикон, 1996. – 152 с.

7. Мірчук І. Історія української культури. – Мюнхен–Львів: Український вільний університет, Видавництво “Фенікс ЛТД”, 1994. – С. 243–375.

8. Мединська Ю. Колективне несвідоме як глибинна детермінанта етнічного менталітету // Психологія і суспільство. – 2004. – № 3. – С. 50–117.

9. Мединська Ю. Чотири виміри міфу // Психологія і суспільство. – 2003. – № 4. – С. 30–39.

10. Нечуй-Левицький І.С. Світогляд українського народу (ескіз української міфології). – К.: Обереги, 1992. – 88 с.

11. Понятенко П. Культура, національність та асиміляція. – Вінніпег: Українська видавнича спілка, 1917. – 50 с.

12. Ранк О. Миф о рождении героя. – М.: Рефл-бук; Ваклер, 1997. – 251 с.

13. фон Франц М.-Л. Лекции по юнговской типологии / Хиллман Д. Чувствующая функция: Пер. с англ. М.Г. Пазиной / Под общ. ред. В.В. Зеленского и А.М. Ельяшевича. – СПб.: Б.С.К., 1998. – 198 с.

14. Фурман А.В. Психокультура української ментальності: наукове видання. – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – 132 с.

15. Хиллман Дж. Архетипическая психология: Пер. с англ. Ю. Донца и В. Зеленского. – СПб.: Б.С.К., 1996. – 157 с.

16. Шлемкевич М. Загублена українська людина. – К.: Фенікс, 1992. – 158 с.

17. Юнг К.Г. Душа и миф: шесть архетипов: Пер. с англ. – К.: Государственная библиотека Украины для юношества, 1996. – 384 с.

18. Юнг К.Г. Избранное / Пер. с нем. Е.Б. Глушак, Г.А. Бутузов, М.А. Собуцкой, О.О. Чистяков; отв. ред. С.Л. Удовик. – Мн.: Попурри, 1998. – 448 с.

19. Юнг К.Г. Либи́до, его метаморфозы и символы / Под общ. ред. Белкина А.И., Решетникова М.М., СПб.: Восточно-Европейский институт психоанализа, 1994. – 416 с.

20. Юнг К.Г. Ответ Иову: Пер. с нем. – М.: АСТ; Канон+, 1998. – 384 с.

21. Юнг К.Г. Проблемы души нашего времени. – СПб.: Питер, 2002. – 352 с.

22. Юнг К.Г. Психология бессознательного / Пер. с нем. Бакусева В., Кричевского А., Ребеко Т. – М.: АСТ; Канон+, 2001. – 400 с.

23. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології. – Мюнхен: Український вільний університет, 1993. – 99 с.

24. Ярмусь С. Духовість українського народу. – Вінніпег, Канада: Інститут дослідів Волині, накладом товариства “Волинь”, 1983. – 225 с.

Надійшла до редакції 14.03.2007.